DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

ચુકાદો

અહેવાલયોગ્ય

ભારતની સર્વોચ્ચ અદાલતમાં

ફોજદારી અપીલીય હકૂમતક્ષેત્ર

ક્રિમિનલ અપીલ નં.૫૦૮/૨૦૧૯

(સ્પેશિયલ લીવ પિટિશન (ફોજદારી) નં. ૧૮૮૩/૨૦૧૮ માંથી ઉદ્ભવેલ)

રોહિતભાઈ જીવણલાલ પટેલ ..... અપીલકર્તા(ઓ)

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય અને અન્ય ..... સામાવાળા(ઓ)

ચુકાદો

માનનીય ન્યાયમૂર્તિશ્રી દિનેશ મહેશ્વરી

પરવાનગી આપી.

૨. આ અપીલ, અમદાવાદ ખાતેની ગુજરાત હાઈકોર્ટ દ્વારા આર/ક્રિમિનલ અપીલ નંબર ૧૧૯૧/૨૦૧૭ થી ૧૧૯૬/૨૦૧૭ સાથે જોડાયેલ આર/ક્રિમિનલ અપીલ નંબર ૧૧૮૭/૨૦૧૭ માં તારીખ ૦૮.૦૧.૨૦૧૮ ના કોમન ચુકાદા અને આદેશની સામે કરવામાં આવેલ છે જેમાં ગુજરાત ઉચ્ચ અદાલતે વડોદરા ખાતેના ૮મા એડિશનલ સિનિયર સિવિલ જજ અને એડિશનલ ચીફ જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા ૭ ફોજદારી કેસોમાં [**ફુટનોટ–૧** અનુક્રમે ૪૪૩૪૫/૨૦૦૯, ૪૬૪૯૯/૨૦૦૮, ૪૬૨૫૪/૨૦૦૮, ૪૮૪૨૦/૨૦૦૮, ૪૦૩૨૧/૨૦૦૮, ૪૮૬૩૧/૨૦૦૮ અને ૪૬૫૦૩/૨૦૦૮] પસાર કરાયેલા સંબંધિત ચુકાદા અને ૦૯.૦૬.૨૦૧૭ ના આદેશોને ઉલટાવી દીધા છે જે નેગોશિએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ, ૧૮૮૧ ('એન.આઇ. અધિનિયમ') ની કલમ ૧૩૮ હેઠળ, રૂ. ૩ લાખ ના એક તેવા ૭ ચેક પરત ફરવાને સંબધીત છે જે ચેક ફરિયાદી સામાવાળા નં. ૨ ની તરફેણમાં આરોપી–અપીલકર્તા દ્વારા લખી આપેવ હોવાનું કહેવાય છે. વિવાદિત ૦૮.૦૧.૨૦૧૮ ના ચુકાદા અને આદેશમાં, ઉચ્ચ અદાલતે આરોપી–અપીલકર્તાને નિર્દોષ જાહેર કરવાના ચુકાદાને રદ કર્યો છે અને તેને એન.આઇ. અધિનિયમની કલમ ૧૩૮ હેઠળ ગુના માટે દોષી ઠેરવતા, તેને ૧ વર્ષની સાદી કેદની સજા અને ચેકની રકમ (એટલે કે રુ.૬ લાખ) ના બમણા દંડની સજા ફટકારી છે તથા દંડ ન ચુકવવામાં આવે તો

દરેક કેસમાં ૧ વર્ષના સમયગાળા માટે સજા ભોગવવાની રહેશે; અને, દંડ તરીકે ચૂકવવાપાત્ર રકમમાંથી, ફરિયાદી–પ્રતિવાદી નં. ૨ ને દરેક કેસમાં ૩. ૫.૫. લાખ નું વળતર ચુકવવાનુ રહેશે.

૩. ટૂંકમાં કહીએ તો, ફરિયાદી–સામાવાળા નં.૨ના ઉપરોક્ત ૭ કેસોમાંથી દરેક કેસમાં આરોપો અને તથ્યો આ મુજબ હતાઃ વડોદરાના અલકાપુરી ખાતે વિન્ડર પ્લાઝામાં તેની ઓફિસ હતી અને તે જ વિસ્તારમાં નેશનલ પ્લાઝામાં તેના મિત્ર શ્રી જગદીશભાઈની દુકાનની મુલાકાત ફરીયાદી લેતા હતા; ખાદ્ય મસાલાના વેપારી એવા આરોપી–અપીલકર્તાની દુકાન આ શ્રી જગદીશભાઈની દુકાન પાસે હતી અને સમય જતાં આરોપી, ફરિયાદી અને શ્રી જગદીશભાઈ સારા મિત્રો બની ગયા હતા. ફરિયાદીએ આરોપ લગાવ્યો હતો કે આવી મિત્રતા વિકસાવ્યા પછી આરોપીએ તેની પાસેથી ૩. ૨૨,૫૦,૦૦૦/– તેની તાત્કાલિક જરૂરિયાત માટે લોન તરીકે માંગણી કરેલ હતી; અને તેણે (ફરિયાદીએ) તેના વ્યવસાયિક જૂથ પાસેથી ટુકડે ટુકડે નાણાં એકત્ર કરીને ટૂંકા ગાળા માટે આરોપીને આવી લોન આપી હતી. ફરિયાદીના જણાવ્યા અનુસાર, પુનઃચુકવણીની માંગણી કરવા પર આરોપીએ તેને કોર્પોરેશન બેંક, અલકાપુરી શાખા, વડોદરા પર લખેલ જુદી જુદી તારીખોના ચેક આપ્યા હતા અને સ્ટેમ્પ પેપર પર પુનઃચુકવણી માટે સ્વીકૃતિ પણ આપી હતી. ફરિયાદીએ આક્ષેપ કર્યો હતો કે આરોપી દ્વારા આપવામાં આવેલ ચેક, વસૂલાત માટે બેંકમાં રજૂ કરવામાં

આવ્યા પછી, "ઉઘડતુ બેલેન્સ અપૂરતું હતું" અથવા "ખાતું બંધ હતું" તે કારણોસર ચેક ચૂકવવામાં આવ્યા વગર પરત કરવામાં આવ્યા હતા. આરોપીનો ઈરાદો વિશ્વાસઘાત અને છેતરપિંડી કરવાનો હતો તેવો આક્ષેપ કરતી વખતે, ફરિયાદીએ ધ્યાન દોર્યું હતું કે તેણે ચેક પરત ફર્યા પછી આરોપીને નોટિસ મોકલી હતી પરંતુ તેમને કોઇ ચુકવણી કરવામાં આવેલ ન હતી. એવું નોંધવામાં આવ્યું છે કે કેટલાક કેસોમાં આરોપી–અપીલકર્તાએ કથિત રીતે વ્યવહારને નકારીને પોતાનો જવાબ મોકલ્યો હતો.

૪. ઉપરોક્ત આક્ષેપો અને દાવાઓ સાથે, ફરિયાદી– સામાવાળા નં. ૨એ જૂનથી નવેમ્બર, ૨૦૦૮ના મહિના દરમીયાન આરોપી–અપીલકર્તા સામે ઉપરોક્ત ૭ ફરિયાદના કેસ દાખલ કર્યા હતા. સુનાવણીમાં ફરિયાદીએ પોતાની જાતને પીડબ્લ્યુ–૧ તરીકે અને શ્રી જગદીશભાઈને પીડબ્લ્યુ–૨ તરીકે તપાસ્યા હતા. ફરિયાદીએ સંબંધિત દસ્તાવેજી પુરાવા પણ રજૂ કર્યા હતા જેમાં વિવાદિત ચેક; બેંક મેમો અને સૂચના પત્રો; માંગણા નોટિસ; અપીલકર્તા દ્વારા જે તે સમયે મોકલેલ જવાબ; અને આરોપી દ્વારા સ્ટેમ્પ પેપર પર લેખિત સ્વીકૃતિ નો સમાવેશ થાય છે. ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ની કલમ ૩૧૩ હેઠળ આરોપીનો જવાબ નોંધવામાં આવ્યો હતો, જેમાં તેણે દાવો કર્યો હતો કે તેણે ફરિયાદી સાથે કોઈ નાણાંનો વ્યવહાર કર્યો નથી; અને તેણે ન તો કોઈ ચેક જારી કર્યો હતો કે ન તો ફરિયાદીની તરફેણમાં કોઈ કાનૂની દેવું હતુ તેવી કોઈ નોંધ

લખી હતી. જોકે, આરોપી–અપીલકર્તાએ ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે ઘણા વર્ષો પહેલા તેણે શ્રી જગદીશભાઈ સાથે કેટલાક વ્યવહારો કર્યા હતા અને શ્રી જગદીશભાઈ પાસે પડેલા ચેક અને ખાલી સ્ટેમ્પ પેપરનો, તેમની પાસેથી ગેરકાયદેસર રીતે નાણાં વસૂલવા માટે છેતરપિંડીથી દુરુપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. જોકે, આરોપી–અપીલકર્તાએ કોઈ પુરાવા રજૂ કર્યા ન હતા.

૫. પક્ષકારોને સાંભળ્યા પછી, ટ્રાયલ કોર્ટે આ ૭ કેસોમાંથી દરેકમાં નિર્ધારણ માટે સમાન મુદ્દાઓ ઘડ્યાં જે નીચે મુજબ છેઃ [**ફૂટનોટ ૨** – ક્રિમિનલ કેસ નં. ૪૬૪૯૯/૨૦૦૮માં ટ્રાયલ કોર્ટના ચુકાદામાંથી ઉતારો]

> *"૧. શું ફરિયાદી સાબિત કરે છે કે આરોપીએ ચેક નં. ૭૬૩૩૪૬ થી રૂ. ૩,૦૦,૦૦૦/– ની રકમનો ચેક તેના દ્વારા જાળવવામાં આવેલા ખાતામાંથી કાયદેસરની બાકી રકમ માટે જારી કરી આપેલ હતો અને ફરિયાદીના બેંકમાં રોકડ ઉપાડ કરવા માટે ઉપરોક્ત ચેક રજૂ કર્યા પછી, તે બેંકના શેરા સાથે ચૂકવ્યા વગર પરત કરવામાં આવ્યો હતો કે "આજનું ઉઘડતુ બેલેન્સ અપૂરતુ છે" અને ત્યારબાદ ફરિયાદીએ આરોપીને ડિમાન્ડ નોટિસ આપી છે અને આરોપીને ઉપરોક્ત નોટિસ બજી ગયેલ છે, તેમ છતાં, આરોપીએ નિર્ધારિત નોટિસ સમયગાળાની અંદર ચેકની રકમ ચૂકવી નથી અને આમ આરોપીએ નેગોશિએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટની*

કલમ ૧૩૮ હેઠળ દંડનીય ગુનો કર્યો છે?

૨. શું હુકમ? "

૬. રેકોર્ડની ચકાસણી કર્યા પછી, ટ્રાયલ કોર્ટને જાણવા મળ્યું કે આરોપીએ ચેક પર તેની સહી હોવાનુ સ્વીકાર્યુ હતું અને **રંગપ્પા વિરુદ્ધ શ્રી મોહનઃ (૨૦૧૦) ૧૧ એસ. સી. સી. ૪૪૧** ના કેસમાં આ અદાલતના નિર્ણયના સંદર્ભમાં, એન. આઈ. અધિનિયમની કલમ ૧૩૯ દ્વારા કલ્પના કરેલ અનુમાન કરવામાં આવેલ હતું.

૬.૧. જો કે, ધારણા કર્યા પછી, ટ્રાયલ કોર્ટે આરોપીની તરફેણમાં ઘણા પરિબળો શોધી કાઢ્યા અને અન્ય બાબતોની સાથે સાથે અવલોકન કર્યું કેઃ (અ) આરોપીઓ પાસે લોન લેવા માટે આવકનો સ્રોત દર્શાવવા માટે કોઈ દસ્તાવેજી પુરાવા નહોતા; (બ) ફરિયાદી રસીદો, પ્રોમિસરી નોટ્સ અથવા તો કાચી નોંધોના રૂપમાં વ્યવહારનો રેકર્ડ રાખવામાં નિષ્ફળ ગયો; (સી) ફરિયાદી દ્વારા, તેના સાક્ષી શ્રી જગદીશભાઈના નિવેદનની સરખામણીમાં, અસ્પષ્ટ અને અનિશ્ચિત નિવેદન આપવામાં આવ્યું હતું; (ડી) ફરિયાદીને આવા ચેકની તારીખો અને અન્ય વિગતો વિશે કોઈ જાણકારી નહોતી; (ઈ) ફરિયાદીના

સાક્ષીને ફરિયાદી કરતાં વધુ હકીકતોની જાણ હતી; (એફ) ફરિયાદકર્તાએ કથિત રીતે રૂ. ૨૨,૫૦,૦૦૦/– ની લોન આપી હતી પરંતુ આ કિસ્સાઓમાં ૭ ચેક દરેક રૂ. ૩,૦૦,૦૦૦/– હતાં અને બાકીની રૂ. ૧,૫૦,૦૦૦/– સંદર્ભે ફરિયાદી તરફથી કોઈ ખુલાસો આપેલ ન હતો અને (જી) જ્યારે ફરિયાદીની ઓફિસ વિન્ડર પ્લાઝાના ૮મા માળે હતી ત્યારે વરસાદમાં અગાઉના ચેક ધોવાઈ ગયેલ હોવાનું સૂચન પણ શંકાસ્પદ હતું.

૬.૨. ઉપરોક્ત પરિબળો અને સંજોગોના સંદર્ભમાં, ટ્રાયલ કોર્ટે તારણ કાઢ્યું હતું કે આરોપી સંભવિતતાના આવશ્યક સ્તર સુધી ખંડન કરતા પુરાવા લાવવામાં સફળ રહ્યો હતો; અને અવલોકન કર્યું હતું કે ફરિયાદી તમામ વાજબી શંકાથી પર, સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયો હતો કે ચેક રૂ.૨૨,૫૦,૦૦૦/–ની લોનની રકમની આંશિક ચુકવણીમાં આપવામાં આવ્યા હતા. તેથી, તમામ ૭ ફરિયાદના કેસોને સમાન પરંતુ અલગ ૦૯.૦૬.૨૦૧૭ તારીખના ચુકાદા અને આદેશો દ્વારા નીચે મુજબ અવલોકન કરી રદ કરવામાં આવ્યા હતાઃ– [**ફૂટનોટ 3** – ફરીથી, ટ્રાયલ કોર્ટના ક્રિમિનલ કેસ નં. ૪૬૪૯૯/૨૦૦૮ ના ચુકાદામાંથી ઉતારો છે]

> *"૧૯.....આ તમામ સંજોગો, આરોપ મૂકવામાં આવ્યો છે તેમ ફરિયાદી (sic.) પર શંકા પેદા કરે છે અને આરોપીએ જરૂરી સ્તર એટલે કે સંભવિતતાના આવશ્યક સ્તર સુધી રેકોર્ડ રદ કરી શકાય તેવા પુરાવા*

લાવ્યા છે અને એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૫, ૬, ૩૨ અને ૧૧૮ અને ૧૩૯ ને ધ્યાનમાં લેતા ફરિયાદી વાજબી શંકાથી પર ફરિયાદ સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયો કે ચેક, વસૂલપાત્ર દેવું/જવાબદારી માટે જારી કરવામાં આવ્યા હતા.

** * * * * * * **

૨૨. તેથી અહીં ઉપર કરવામાં આવેલી ચર્ચા મુજબ ફરીયાદી એ સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયા છે કે વિવાદિત ચેક આરોપી દ્વારા રૂ. ૨૨,૫૦,૦૦૦/- ના વ્યવહારની અમુક ભાગની ચુકવણી માટે જારી કરવામાં આવેલ હતા તેથી આરોપી નિર્દોષ છૂટવાનો હકદાર છે જેણે એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૧૮,૧૧૯ હેઠળની ધારણાને રદિયો આપતા સંજોગો રેકોર્ડ પર લાવ્યા છે.... (sic.) "

૭. ઉપરોક્ત ચુકાદા અને નિર્દોષ જાહેર કરવાના આદેશો સામે, ફરિયાદીએ ગુજરાત હાઈકોર્ટ સમક્ષ અપીલ દાખલ કરી હતી, જેને તારીખ ૦૮.૦૧.૨૦૧૮ ના વિવાદિત સંયુક્ત ચુકાદા અને આદેશ દ્વારા એકસાથે ધ્યાનમાં લઈ નિર્ણય લેવામાં આવ્યો હતો. ઉચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે એન. આઈ. અધિનિયમની કલમ ૧૧૮ અને ૧૩૯ હેઠળ એવું અનુમાન કરવું જરૂરી છે કે ચેક અવેજ સામે જારી કરવામાં આવ્યા હતા અને જ્યાં સુધી તેનાથી વિપરીત સાબિત ન થાય ત્યાં સુધી આવી ધારણા ટકી રહેશે; ફરિયાદીએ મૌખિક રીતે અને

દસ્તાવેજી પુરાવા સાથે પણ, કાયદેસર રીતે લાગુ કરી શકાય તેવું દેવું સાબિત કર્યું છે, જેમાં આરોપી દ્વારા સ્ટેમ્પ પેપર પર આપેલ લેખિત સ્વીકૃતિ સામેલ છે; અને સ્પષ્ટ ઇનકાર સિવાય, ફરિયાદી દ્વારા રજૂ કરાયેલા પુરાવાને નકારવા માટે આરોપી દ્વારા કંઈપણ રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવ્યું નથી.

૭.૧. ઉચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે જો પ્રશ્નમાં રહેલ લેવડ–દેવડ હિસાબમાં અને આવકવેરા રિટર્નમાં પ્રતિબિંબિત ન થાય, તો તે વધુમાં વધુ કરદાતા અથવા ધિરાણકર્તાને આવકવેરાના કાયદા હેઠળ કાર્યવાહી માટે જવાબદાર ઠેરવશે, પરંતુ જો ફરિયાદી રકમનું ધિરાણ દર્શાવવામાં સફળ થાય, તો કાયદેસર રીતે લાગુ કરી શકાય તેવા દેવાના અસ્તિત્વને નકારી શકાય નહીં. ઉચ્ચ અદાલતે એવું પણ નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે જ્યારે આરોપીએ તેની જવાબદારી સ્પષ્ટ રીતે સ્વીકારી લીધી હોય ત્યારે વરસાદના પાણીમાં ચેક ધોવા સંબંધિત મુદ્દાનું કોઈ મહત્વ નથી. ઉચ્ચ અદાલતે નોંધ્યું હતુ કે આરોપીનો બચાવ કે પૈસા તેના મિત્ર શ્રી જગદીશભાઈ દ્વારા હેન્ડ લોન તરીકે આપવામાં આવેલ હતાં, તે શ્રી જગદીશભાઈ, જેને ફરિયાદકર્તા વતી સાક્ષી તરીકે તપાસ કરવામાં આવેલ હતા, તેમના નિવેદન દ્વારા ખોટું સાબિત થયેલ હતું, તેથી, ઉચ્ચ અદાલતે વિવાદિત આદેશોને રદ કર્યા અને આરોપી–અપીલકર્તાને એન. આઈ. અધિનિયમની કલમ ૧૩૮ હેઠળ ગુના માટે દોષિત ઠેરવતા, તેને અહીં અગાઉ નોંધાયેલી સજા ફરમાવી. ઉચ્ચ અદાલતે, અન્ય બાબતોની સાથે, નીચે મુજબ નિરીક્ષણ કર્યું

અને ઠરાવ્યું હતું:

"૨૪. આ તબક્કે સામાવાળા નં.૨ વતી હાજર રહેલા વિધ્વાન સલાહકાર દ્વારા અપીલકર્તા દ્વારા આપવામાં આવેલા ભંડોળના સ્ત્રોત પર મૂકવામાં આવેલા ભારનો પણ ઉલ્લેખ કરવો જરૂરી છે. રેકોર્ડની વિગતવાર તપાસ તેમજ વિગતવાર સરતપાસ તેમજ ઉલટતપાસ માંથી બહાર આવ્યું છે કે ફરિયાદી ધંધો ચલાવે છે. તેઓ હિસાબના ચોપડા જાળવે છે અને 'આશીર્વાદ એન્ટરપ્રાઇઝ' ના નામથી તેમની પોતાની ફેક્ટરી છે અને પ્લાસ્ટિકનું ઉત્પાદન કરે છે. આ ફેક્ટરી જમ્બુસર ખાતે આવેલી છે. સામાન્ય રીતે, કોઈપણ સમજદાર વ્યવસાયી વ્યક્તિ નાણાં ઉછીના આપતી વખતે ચેક દ્વારા વ્યવહાર કરવાનું પસંદ કરે છે, પરંતુ ઘણીવાર એવું બને છે આવે છે કે વ્યવસાયમાં રોકડ વ્યવહારો રોકડ તરીકે મોટી રકમની મંજૂરી આપે છે, જે કેટલીકવાર ખાતાઓમાં હાથ પરની રોકડ તરીકે અથવા અન્ય રીતે ચોપડામાં ઉપલબ્ધ રકમ તરીકે દર્શાવવામાં આવે છે. ધારોકે રકમના ધિરાણનો ચેક વ્યવહાર થયેલ નથી અને આવકવેરાનું રિટર્ન પણ એવી રકમ બતાવતું નથી, જે વધૂમાં વધૂ કરદાતા અથવા ધિરાણકર્તાને આવકવેરાના કાયદા હેઠળ કાર્યવાહી માટે જવાબદાર ઠેરવી શકે.જો કે, અન્યથા, જો તે પોતાની અને તેના મિત્રના મૌખિક પુરાવા દ્વારા, જેમના પર સામાવાળા પણ આધાર રાખે છે અને

તેમના દ્વારા હસ્તલિખીત સાત ચેક સાથે અલગથી આપવામાં આવેલા સામાવાળાના લખાણ પર આધાર રાખી ને જો તે આવી રકમનું ધિરાણ બતાવવામાં સફળ થાય, તો આવા સ્પષ્ટ સંજોગોમાં, કાયદેસર રીતે લાગુ કરી શકાય તેવા દેવાના અસ્તિત્વને નકારી કાઢવા માટે કોર્ટ પાસે કયા સંભવિત કારણો હોઈ શકે છે.

૨૫. ફરિયાદી તેના હિસાબી પુસ્તકો જાળવે છે તે હકીકતને ધ્યાનમાં લેતા, એ હકીકત સાથે કે સામાવાળા નં.૨ એ ફરિયાદી સાથે નહીં પણ સાક્ષી જગદીશભાઈ સાથે તેના વ્યવહારો થયેલ હોવાનુ માત્ર તુચ્છ આધાર પર ખંડન કર્યું હતું, તેથી તે બોજો ઉપાડવામાં નિષ્ફળ ગયો છે જે તેના પર હતો. એ નોંધવું જોઈએ કે સામાવાળા નં.૨ એ વિવાદિત ચેક પર તેની સહી હોવાનુ સ્વીકાર્યું છે. કોઈ પણ સમયે, ચેક પર વિવાદ થયો નથી.....એકવાર, આ હકીકત સ્વીકારવામાં આવે કે ચેક પરની સહી સામાવાળા નં. ૨–આરોપી છે, નેગોશિએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૩૯ એ ધારણાને ફરજિયાત બનાવશે કે ચેક કાયદેસર રીતે લાગુ કરી શકાય તેવા દેવું અથવા જવાબદારી સાથે સંબંધિત છે. અલબત્ત, આ અનુમાન ખંડનની પ્રકૃતિમાં છે અને ત્યારબાદ સંભવિત બચાવ કરવાની જવાબદારી આરોપી પર છે.

૨૫.૧ જેમ કે ઘટનાઓના ઘટનાક્રમ અને આ અદાલત સમક્ષ મૂકવામાં આવેલી સામગ્રી પરથી જોઈ શકાય છે કે આરોપી દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલ બચાવ બિલકુલ સંભવિત નથી. સામાવાળા નં.૨– આરોપી જણાવે છે કે પૈસા તેના મિત્ર જગદીશભાઈ દ્વારા હાથ ઉછીના તરીકે આપવામાં આવ્યા હતા અને અપીલકર્તા દ્વારા નહીં, પણ તે જગદીશભાઈના જવાબ દ્વારા સંપૂર્ણપણે ખોટા સાબિત થાય છે. એવું જણાય છે કે જ્યારે ફરિયાદ દાખલ કરતા પહેલા તમામ સાત ચેકના કિસ્સામાં નોટિસ આપવામાં આવી હતી, ત્યારે તેમણે ચાર નોટિસોનો જવાબ ન આપવાનું પસંદ કર્યું હતું. ક્યાં તો ભંડોળની અપૂર્ણતાને કારણે અથવા તેણે ખાતું બંધ કરી દીધું હોવાના કારણે ચેકની વસૂલાત થઈ શકી નથી. આ તમામ સંજોગો, સંચિત રીતે આ અદાલતને એવા નિષ્કર્ષ પર લઈ જાય છે કે અપીલકર્તા કાયદેસર રીતે લાગુ કરી શકાય તેવું દેવું સાબિત કરવામાં સફળ રહ્યો છે અને સામાવાળા નં. ૨ દ્વારા વૈધાનિક ધારણાને રદિયો આપવા માટે કોઈ સંભવિત બચાવ કરવામાં આવ્યો નથી.

૨૫.૨ નેગોશિએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૩૯ હેઠળ કરવામાં આવેલી પ્રારંભિક ધારણા, જ્યારે નાણાં ધિરાણનો પુરાવો અને ચેક પર સહીઓ સ્વીકારવાનો પુરાવો હોય, ત્યારે કોર્ટ દ્વારા અપીલકર્તાની તરફેણમાં કરવાની જરૂરી રહેશે.

* * * * * * * * * * * * * * * * * *

૨૮. .....દેખીતિ રીતે, જ્યારે અપીલકર્તાએ માત્ર પોતાના પુરાવા દ્વારા જ નહીં, પરંતુ તેના મિત્ર જગદીશભાઈના પુરાવા અને અન્ય સમકાલીન રેકોર્ડ દ્વારા પણ કાયદેસર રીતે લાગુ કરી શકાય તેવું દેવું સાબિત કર્યું હતું, ત્યારે ખાસ કરીને, આંક ૨૪ પરનો દસ્તાવેજ, જે એક લખાણ છે જેના દ્વારા સામાવાળા નં.૨ સ્પષ્ટપણે સૂચવે છે અને રૂ. ૨૨.૫૦ લાખ જવાબદારી સ્વીકારે છે. આમ, બોજ સામાવાળા નં. ૨ પર આવ્યો હતો. નેગોશિએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૧૮ હેઠળ કોર્ટ દ્વારા જે અનુમાન કરવાની જરૂર હતી તે કોર્ટને એવું માનવા માટે ફરજ પાડશે કે ચેક અવેજ માટે જારી કરવામાં આવ્યો હતો અને જ્યાં સુધી તેનાથી વિપરીત સાબિત ન થાય ત્યાં સુધી આવા અનુમાન પર આધાર રાખશે.સ્પષ્ટ અસ્વીકાર સિવાય, અપીલકર્તા દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલા હકારાત્મક પુરાવાનો નકાર કરવા માટે કંઈપણ રેકોર્ડ પર આવ્યું નથી.

૨૯. આ અદાલતના અભિપ્રાયમાં, સમગ્ર દલીલ કે વરસાદનું પાણી ચેકને ધોઈ શક્યું ન હોત, તે મહત્ત્વહીન બની જાય છે અને તે ધ્યાનમાં લેવા યોગ્ય દલીલ નથી, ખાસ કરીને જ્યારે સામાવાળા–આરોપીએ તેની જવાબદારી સ્પષ્ટ રીતે સ્વીકારી હતી કે તેણે રૂ. ૨૨.૫૦ લાખ ફરિયાદી પાસેથી લીધા હતા અને તેવી પણ જાહેરાત કરી હતી કે તેણે આવા

કાયદેસર રીતે લાગુ કરી શકાય તેવા દેવા માટે ચોક્કસ તારીખોના સાત ચેક જારી કરેલ હતાં. જો તે પક્ષકારો વચ્ચે નવા ચેક જારી કરવા માટે સમજૂતી થઇ હતી, તો તેમાં જૂના ચેક ધોવાઈ જવાના દેખીતા કારણ એ કોઇ મુદ્દો રહેતો નથી. આ અદાલત એ હકીકતથી અજાણ ન હોઈ શકે કે નેગોશિએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૩૮ એ માત્ર ચેકને વ્યવહારમાં સ્વીકાર્યતા આપવા માટે દંડની જોગવાઈ નથી, પરંતુ તે દેશની આર્થિક રક્તરેખા છે અને તેથી, કાયદા ઘડનારાઓએ નેગોશિએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૧૮ અને ૧૩૯ રજૂ કરીને પુરાવાના વિશેષ નિયમો બનાવ્યા છે.

૩૦. ટ્રાયલ કોર્ટે પુરાવા મૂલ્યને માન્યતા આપવાની તેની જવાબદારીનું પાલન ન કરીને અને સકારાત્મક પુરાવાની પ્રશંસા ન કરીને ગંભીર ભૂલ કરી છે, જેના કારણે મૂળ ફરિયાદી તરફે કાયદેસર રીતે લાગુ કરી શકાય તેવું દેવું હોવાના વાજબી પુરાવા તરફ દોરી જાય છે.

૮. ઉચ્ચ ન્યાયાલય દ્વારા આ રીતે પસાર કરાયેલા ચુકાદા અને આદેશને પડકારતા, આરોપી–અપીલકર્તાના વિધ્વાન વકીલે દલીલ કરી છે કે વિવાદિત ચુકાદો **અરુલવેલુ અને અન્ય વિ. રાજ્યનું પ્રતિનિધિત્વ કરતા સરકારી વકીલ અને અન્ય : (૨૦૦૯) ૧૦ એસ. સી. સી. ૨૦૬, કેસમાં નિર્ધારિત સિદ્ધાંતોની**

વિરુદ્ધ છે, ખાસ કરીને જ્યારે ઉચ્ચ અદાલતે ટ્રાયલ કોર્ટના માનવામાં આવેલા ચુકાદા અને આદેશોને તેમાં કોઈ વિકૃતિ દર્શાવ્યા વિના રદ કરી દીધા છે. વિધ્વાન વકીલે **એમ. એસ. નારાયણ મેનન ઉર્ફે મણિ વિરુદ્ધ કેરળ રાજ્ય અને અન્ય (૨૦૦૬) ૬ એસ. સી. સી. ૩૯** અને **કુમાર એક્સપોર્ટ્સ વિરુદ્ધ શર્મા કાર્પેટ્સઃ (૨૦૦૯) ૨ એસ. સી. સી. ૫૧૯,** ના ચુકાદાઓ સંદર્ભમાં દલીલ કરી છે કે હાઈકોર્ટ કાયદાના પ્રસ્થાપીત સિદ્ધાંતની જોવામાં નિષ્ફળ રહી છે કે આરોપીએ એન. આઈ. અધિનિયમની કલમ ૧૩૮ હેઠળ આરોપોમાંથી મુક્ત થવા માટે માત્ર સંભવિત બચાવ બતાવવાની જરૂર છે. વિધ્વાન વકીલે આરોપી–અપીલકર્તાને નિર્દોષ જાહેર કરવા માટે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા આપવામાં આવેલા કારણોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે અને રજૂઆત કરી છે કે ફરિયાદી અને સાક્ષી દ્વારા વિરોધાભાસી નિવેદનો આપવામાં આવ્યા છે; ફરિયાદી દ્વારા કોઈ પણ લોન આપવા માટે ભંડોળના સ્ત્રોતને સાબિત કરવા માટે કોઈ સ્પષ્ટ અને નક્કર પુરાવા રેકોર્ડ પર લાવવામાં આવ્યા નથી; એ સ્વીકાર્યું છે કે, ફરિયાદી પાસે રૂ. ૨૨,૫૦,૦૦૦/– ન હતા અને તેની વ્યવસ્થા તેના મિત્રો અને સંબંધીઓ દ્વારા કરવામાં આવી હતી પરંતુ તેણે તે સંબંધમાં અસ્થિર નિવેદન આપ્યું હતું અને આવા કોઈ પણ સંબંધીઓ અથવા મિત્રોની સાક્ષી તરીકે તપાસમાં આવેલ ન હતા; ફરિયાદીના સાક્ષીને ફરિયાદી કરતાં નાણાકીય વ્યવહાર વિશે વધુ જાણકારી હતી; અને ફરિયાદીને ચૂકવણી, ભંડોળ અને નાણાકીય વ્યવહારના સમયગાળા વિશે કોઈ જાણકારી ન હોવાનું જણાય છે; અને ફરિયાદી રૂ.

૨૨,૫૦,૦૦૦/– દેવું હોવાનું કેવી રીતે દાવો કરી રહ્યો છે, જ્યારે હપ્તાઓ (ચેક) નો કુલ સરવાળો રૂ. ૨૧,૦૦,૦૦૦/– થાય છે. વિધ્વાન વકીલે એવી પણ દલીલ કરી છે કે ફરિયાદીએ ૨૧.૦૩.૨૦૦૭ તારીખના સ્ટેમ્પ પેપર પર ઘણો આધાર રાખ્યો છે પરંતુ તે પછી, સ્વીકાર્યું છે કે, ફરિયાદીએ ઉપરોક્ત સ્ટેમ્પ પેપર પર હસ્તાક્ષર કર્યા ન હતા; અને આ દસ્તાવેજ, ન તો નોટરીકૃત હતો કે ક્યાંય નોંધાયેલ નથી અને માત્ર અપીલકર્તા અને ઉપરોક્ત શ્રી જગદીશભાઈની સહીઓ ધરાવતો છે, તથા તે ફરિયાદીના કેસ પુરાવામાં કોઇ મૂલ્ય ધરાવતો નથી.વિધ્વાન વકીલના જણાવ્યા અનુસાર, આરોપી–અપીલકર્તાએ પોતાનો સાચો બચાવ સ્થાપિત કર્યો છે કે તેણે ભૂતકાળમાં શ્રી જગદીશભાઈ સાથે નાણાકીય વ્યવહાર કર્યો હતો; અને તેણે શ્રી જગદીશભાઈને ૭ કોરા ચેક આપ્યા હતા અને આવા નાણાકીય વ્યવહાર સામે સુરક્ષા તરીકે સ્ટેમ્પ પેપર પર હસ્તાક્ષર કર્યા હતા; અને ફરિયાદી દ્વારા આવા ચેક અને સ્ટેમ્પ પેપરનો દુરુપયોગ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો. વિધ્વાન વકીલે દલીલ કરી છે કે આ સંજોગોમાં, એન. આઈ. અધિનિયમની કલમ ૧૩૮ હેઠળ, આરોપી–અપીલકર્તાને ગુનામાંથી મુક્ત કરવાના ટ્રાયલ કોર્ટના ચુકાદા અને આદેશો પુનઃસ્થાપિત થવાને પાત્ર છે અને ૦૮.૦૧.૨૦૧૮ તારીખનો વિવાદિત ચુકાદો અને આદેશ રદબાતલ થવાને પાત્ર છે. વિધ્વાન વકીલ વૈકલ્પિક રીતે એ પણ રજૂઆત કરી છે કે કોઈ પણ સંજોગોમાં, આ કેસમાં આપવામાં આવેલી સજા ઘણી વધારે છે અને તે ઘટાડવી જરૂરી છે.

૯. તેનાથી વિપરીત, ફરિયાદી– સામાવાળા નં. ૨ના વિધ્વાન વકીલે વિવાદિત ચુકાદાને યોગ્ય રીતે ટેકો આપ્યો છે અને રજૂઆત કરી છે કે આરોપી–અપીલકર્તાએ માત્ર એક અસ્પષ્ટ અને અનિશ્ચિત બચાવ રજૂ કર્યો છે જેનો કોઈ આધાર અથવા સમર્થન નથી અને તે રેકોર્ડ પરની સામગ્રી પરથી તે ખોટો સાબીત થાય છે. વિધ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી છે કે માત્ર એન. આઈ. અધિનિયમની કલમ ૧૩૯ હેઠળની ધારણાને દૂર કરવામાં આવી નથી, પણ હકીકતમાં, ફરિયાદીનો કેસ સ્ટેમ્પ પેપર પર આરોપી–અપીલકર્તા દ્વારા જણાવેલી સ્પષ્ટ સ્વીકૃતિ અને બાંહેધરીને ધ્યાનમાં રાખીને મજબૂત કરવામાં આવ્યો છે; અને આપેલ સંજોગોમાં, ઉચ્ચ અદાલતે તેને એન. આઈ. અધિનિયમની કલમ ૧૩૮ હેઠળ ગુના માટે યોગ્ય રીતે દોષિત ઠેરવ્યો છે.

૧૦. પ્રતિસ્પર્ધી રજૂઆતો પર કાળજીપૂર્વક વિચારણા કર્યા પછી અને રેકોર્ડની તપાસ કર્યા પછી, અમારો સ્પષ્ટ મત છે કે એન. આઈ. અધિનિયમની કલમ ૧૩૮ હેઠળ ગુના માટે આરોપી–અપીલકર્તાને દોષિત ઠેરવવાના સંદર્ભમાં, તારીખ ૦૮.૦૧.૨૦૧૮ ના વિવાદિત ચુકાદા અને આદેશમાં કોઈ દખલગીરીની જરૂર નથી, પરંતુ હકીકતો અને આ કેસના સંજોગોમાં, હાઈકોર્ટ દ્વારા આપવામાં આવેલી સજામાં ફેરફાર થવાને પાત્ર છે.

૧૧. આરોપી–અપીલકર્તાના વિધ્વાન વકીલના જણાવ્યા અનુસાર, વિવાદિત ચુકાદો, અરુલવેલુ (સુપ્રા) ના કેસમાં આ અદાલત દ્વારા નિર્ધારિત સિદ્ધાંતોની વિરુદ્ધ છે કારણ કે ઉચ્ચ અદાલતે ટ્રાયલ કોર્ટના ચુકાદાને તેમાં કોઈ તર્કહિનતા દર્શાવ્યા વિના રદ કર્યો છે. અરુલવેલુ (સુપ્રા) નો આ કેસ આઈપીસીની કલમ ૩૦૪–બી અને ૪૯૮–એ હેઠળના ગુનાઓ સાથે સંબંધિત છે. તેમાં, નિર્દોષ છોડવા સામેની અપીલમાં અપીલ કોર્ટની સત્તાઓના અવકાશ પર, આ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે.

> *"૩૬.આ તમામ ચુકાદાઓની કાળજીપૂર્વક તપાસ, ચોક્કસ નિષ્કર્ષ તરફ દોરી જાય છે કે અપીલ અદાલતે નિર્દોષ જાહેર કરવાના ચુકાદાને રદ કરવામાં ખૂબ જ ધીમી ગતિએ ચાલવું જોઈએ, ખાસ કરીને એવા કેસમાં જ્યાં બે મંતવ્યો શક્ય હોય.ટ્રાયલ કોર્ટના ચુકાદાને રદ કરી શકાતો નથી કારણ કે અપીલીય અદાલતનો અભિપ્રાય વધુ સંભવિત છે. અપીલ અદાલત દ્વારા ટ્રાયલ કોર્ટના ચુકાદાને રદબાતલ ઠરાવવો ન્યાયી નહીં હોય, સિવાય કે રેકોર્ડ પરના સમગ્ર પુરાવાને એકત્રિત થયા પછી તે સ્પષ્ટ તારણ પર પહોંચે કે ટ્રાયલ કોર્ટનો ચુકાદો કાં તો તર્કહિન હતો અથવા કાયદામાં સંપૂર્ણપણે બિનટકાઉ હતો.*

૧૧.૧. ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતો વધુ ચર્ચાનો વિષય નથી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો,

સામાન્ય રીતે, જો ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા લેવામાં આવેલો અભિપ્રાય, બાબતના સંભવિત મંતવ્યોમાંનો એક છે તો અપીલ કોર્ટ નિર્દોષ ઠરાવવાના ચુકાદાને ખલેલ પહોંચાડશે નહીં, સિવાય કે અપીલ કોર્ટ સ્પષ્ટ તારણ પર પહોંચે કે ટ્રાયલ કોર્ટનો ચુકાદો તર્કહિન છે, એટલે કે રેકોર્ડ પરના પુરાવા દ્વારા સમર્થિત નથી અથવા જે સામાન્ય અથવા વાજબી માનવામાં આવે છે તેની વિરુદ્ધ છે; અથવા કાયદામાં સંપૂર્ણપણે ટકી શકે તેમ નથી. આવા સામાન્ય પ્રતિબંધો મુખ્યત્વે અપીલ અદાલતને યાદ અપાવવા માટે છે કે જ્યાં સુધી વાજબી શંકાની બહાર દોષિત સાબિત ન થાય ત્યાં સુધી આરોપી નિર્દોષ હોવાનું માનવામાં આવે છે અને નિર્દોષ જાહેર થવાનો ચુકાદો આરોપીની તરફેણમાં આવી ધારણાને વધુ મજબૂત બનાવે છે. જો કે, આવા પ્રતિબંધોને અપીલીય અદાલત સમક્ષ ચોક્કસ બાબત અને તેમાં તપાસના પ્રકારના સંદર્ભમાં જોવાની જરૂર છે. સમાન કઠોરતા સાથે સમાન નિયમ, એન. આઈ. અધિનિયમની કલમ ૧૩૮ હેઠળ ગુનાને લગતી બાબતમાં લાગુ કરી શકાતો નથી, ખાસ કરીને જ્યાં એવી ધારણા કરવામાં આવે કે ધારકને કોઈ પણ દેવું અથવા જવાબદારીની સંપૂર્ણ અથવા આંશિક ચુકવણી માટે ચેક મળ્યો છે. અલબત્ત, આરોપી આવી ધારણાને રદિયો આપવા માટે સંબંધિત સામગ્રીને રેકોર્ડ પર લાવવા માટે હકદાર છે અને તે બતાવવા માટે કે સંભાવનાઓની પ્રબળતા તેના બચાવની તરફેણમાં છે, પરંતુ જો આરોપી ધારણા રદિયો આપવા માટે સંભવિત બચાવ લાવ્યો છે કે કેમ તેની તપાસ કરતી વખતે, અપીલ કોર્ટ ચોક્કસપણે રેકોર્ડ પરના પુરાવાની તપાસ કરવા માટે હકદાર

છે કે શું પ્રબળતા ખરેખર આરોપીની તરફેણમાં છે.

૧૨. ટ્રાયલ કોર્ટના ચુકાદા અને આદેશોને ઉલટાવીને અને અપીલકર્તાને એન. આઈ. અધિનિયમની કલમ ૧૩૮ હેઠળ ગુના માટે દોષિત ઠેરવવામાં ઉચ્ચ અદાલત ન્યાયી હતી કે કેમ તે મુદ્દાના નક્કિ કરવા માટે, મૂળભૂત પ્રશ્નો બે છે. શું ફરિયાદી–સામાવાળા નં. ૨ એ એન. આઈ. અધિનિયમની કલમ ૧૧૮ અને ૧૩૯ ના ઘટકો સ્થાપિત કર્યા હતા, કે જેથી તેમાં કલ્પના કરવામાં આવેલી ધારણાને ન્યાયી ઠેરવી શકાય; અને જો એમ હોય તો, શું આરોપી–અપીલકર્તા આવી ધારણાને દુર કરવા અને સંભવિત બચાવ સ્થાપિત કરવામાં સક્ષમ હતો કે જેના દ્વારા, ફરીથી ફરિયાદી પર જવાબદારી આવશે?

૧૩. આપણે કલમ ૧૧૮ અને ૧૩૯ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓની જરુરી નોંધ લઈ શકીએ છીએ, જે કેસને લાગુ પડતા પુરાવાના વિશેષ નિયમો છે તથા તે નીચે મુજબ છેઃ–

> [**ફૂટનોટઃ૪** એન. આઈ. અધિનિયમની કલમ ૧૩૮નો મુખ્ય અને ચાર્જિંગ ભાગ, તૈયાર સંદર્ભ માટે નીચે ટાંકી શકાય છેઃ
>
> "૧૩૮ ખાતામાં ભંડોળની અપૂર્ણતા વગેરે કારણોસર માટે ચેક પરત થવો.
>
> ––– –જ્યાં કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા બેંકર પાસે તેના દ્વારા ખોલવામાં આવેલા ખાતા પર, તે ખાતામાંથી અન્ય વ્યક્તિને કોઈપણ રકમની ચુકવણી માટે

કે સંપૂર્ણ અથવા આંશિક રીતે કોઈપણ દેવું અથવા અન્ય જવાબદારીની ચુકવણી માટે લખવામાં આવેલ કોઈપણ ચેક, બેંક દ્વારા તે કારણસર ચૂકવવામાં ન આવે કે ખાતામાં જમા રકમ ચેકની ચૂકવણી કરવા માટે અપૂરતી છે અથવા તો બેંક સાથે કરવામાં આવેલા કરાર મુજબ તે ખાતામાંથી ચૂકવવા માટે નક્કિ કરવામાં આવેલી રકમ કરતાં વધી ગઈ છે, તો આવી વ્યક્તિએ ગુનો કર્યો હોવાનું માનવામાં આવશે અને આ અધિનિયમની અન્ય કોઈ જોગવાઈઓ પર પૂર્વગ્રહ વિના, તેને [બે વર્ષ સુધીની મુદત માટે] કેદ અથવા દંડ, જે ચેકની રકમથી બમણી થઈ શકે છે, અથવા બંને સાથે ની સજા કરવામાં આવશે.

* * * * * * * "]

"૧૧૮.નેગોશીયેલ ***ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ વિશે ધારણા.*** *––––– જ્યાં સુધી તેનાથી વિપરીત સાબિત ન થાય ત્યાં સુધી નીચેની ધારણાઓ કરવામાં આવશેઃ– –*

(એ) ***અવેજ વિષે*** *–––– કેદરેક નેગોશીયેલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ અવેજ સામે લખવામાં આવ્યું હતું અને આવા દરેક ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ, જ્યારે તેને સ્વીકારવામાં આવ્યું હોય, ઇન્ડોર્સ કરવામાં આવ્યું હોય, વાટાઘાટો કરવામાં આવી હોય અથવા ટ્રાન્સફર કરવામાં આવ્યું હોય, ત્યારે તેને સ્વીકારવામાં આવ્યું હતું, ઇન્ડોર્સ કરવામાં આવ્યું હતું, વાટાઘાટો કરવામાં*

આવી હતી અથવા અવેજ સામે ટ્રાન્સફર કરવામાં આવ્યું હતું;

(બી) ***તારીખ વિશે*** *–––– કે તારીખ ધરાવતું દરેક નેગોશીયેલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ તે તારીખે બનાવવામાં અથવા લખવામાં આવ્યું હતું;*

(સી) ***સ્વીકૃતિના સમય વિશે*** *– દરેક સ્વીકૃત વિનિમય બિલ તેની તારીખ પછી અને તેની પરિપક્વતા પહેલાં વાજબી સમયની અંદર સ્વીકારવામાં આવ્યું હતું;*

(ડી) ***હસ્તાંતરણના સમય વિશે*** *––– કે નેગોશીયેલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટનું દરેક હસ્તાંતરણ તેની પરિપક્વતા પહેલાં કરવામાં આવ્યું હતું;*

(ઇ) ***શેરાના ક્રમ વિશે*** *––– નેગોશીયેલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ પર રહેલા શેરા જે ક્રમમાં દેખાય છે તે ક્રમમાં કરવામાં આવ્યા હતા;*

(એફ) ***સ્ટેમ્પ્સ વિશે*** *–– ખોવાયેલી પ્રોમિસરી નોટ, વિનિમય બિલ અથવા ચેક પર યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ લગાડવામાં આવ્યો હતો;*

(જી) ***ધારક યોગ્ય સમયે ધારક છે*** *––– નેગોશીયેલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટનો ધારક યોગ્ય સમયે ધારક છે;*

જો કે, જ્યાં ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ તેના કાયદેસરના માલિક પાસેથી અથવા તેની કાયદેસર કસ્ટડીમાં રહેલી કોઈપણ વ્યક્તિ પાસેથી, ગુના અથવા છેતરપિંડીના માધ્યમથી મેળવવામાં આવ્યું હોય અથવા તેના લખનાર અથવા સ્વીકારનાર પાસેથી છેતરપિંડીના ગુના દ્વારા અથવા ગેરકાયદેસર

અવેજ માટે મેળવવામાં આવ્યું હોય, તો ધારક યોગ્ય સમયે ધારક છે તે સાબિત કરવાનો બોજ તેના પર છે.

*"**૧૩૯. ધારકની તરફેણમાં અનુમાન** – જ્યાં સુધી વિપરીત સાબિત ન થાય ત્યાં સુધી તે અનુમાન કરવામાં આવશે કે ધારક ને કલમ ૧૩૮ માં ઉલ્લેખિત પ્રકારનો ચેક પ્રાપ્ત થયો છે, જે કોઈ દેવું અથવા અન્ય જવાબદારીની સંપૂર્ણ અથવા આંશિક ચુકવણી માટે આપવામાં આવેલ હોય."*

૧૪. જ્યાં સુધી એન. આઈ. અધિનિયમની કલમ ૧૧૮ અને ૧૩૯ હેઠળ ધારણા કરવા માટેના મૂળભૂત ઘટકોના અસ્તિત્વનો પ્રશ્નને લાગેવળગે છે ત્યાં સુધી, તે સ્પષ્ટ છે કે આરોપી–અપીલકર્તા ફરિયાદીની તરફેણમાં આરોપીની બેંક પર લખવામાં આવેલા રુ. ૩ લાખના દરેક ચેક પર તેની સહી કરવાનો ઇનકાર કરેલ ન હતો. ઉપરોક્ત ચેક, તેમની માન્યતાના સમયગાળાની અંદર સંબંધિત બેંકમાં રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા અને બેલેન્સ અપૂરતું હોવાના કારણે અથવા ખાતું બંધ હોવાના કારણે ચૂકવણી વગર પરત કરવામાં આવ્યા હતા. રેકોર્ડ પરથી કલમ ૧૩૮ અને કલમ ૧૧૮ અને ૧૩૯ ના તમામ મૂળભૂત ઘટકો સ્પષ્ટ છે. ટ્રાયલ કોર્ટે પણ આ હકીકતોની સભાનપણે નોંધ લીધી હતી અને જરૂરી અનુમાન કરેલ હતું. તેથી, એવું માનવું જરૂરી છે કે હાલના ચેક અવેજ માટે

લખવામાં આવેલ હતા અને ચેક ધારક એટલે કે ફરિયાદીને હયાત દેવાની ચૂકવણી માટે તે આપવામાં આવેલ હતાં. તેથી, સંભવિત બચાવ સ્થાપિત કરવા માટેની જવાબદારી આરોપી–અપીલકર્તા પર આવે છે જેથી આવી ધારણાને નકારી શકાય.

૧૫. રંગપ્પા **વિ. શ્રી મોહનઃ (૨૦૧૦) ૧૧ એસસીસી ૪૪૧,** માં આ અદાલતે એન. આઈ. અધિનિયમની કલમ ૧૧૮ અને ૧૩૯ હેઠળની ધારણાઓ અને તેના ખંડનને લગતા સિદ્ધાંતોનો પુનરોચ્ચાર કરી તેનો સારાંશ નિચે મુજબ આપ્યો છે.:–

> *"૨૬. આ અવતરણોના પરિપેક્ષમાં, અમે સામાવાળા દાવેદાર સાથે સંમત છીએ કે કાયદાની કલમ ૧૩૯ દ્વારા ફરજિયાત બનાવવામાં આવેલ ધારણા ખરેખર કાયદેસર રીતે લાગુ કરી શકાય તેવા દેવું અથવા જવાબદારીના અસ્તિત્વનો સમાવેશ કરે છે. તે હદ સુધી, કૃષ્ણ જનાર્દન ભટ્ટના વિવાદિત અવલોકનો સાચા ન પણ હોઈ શકે. જો કે, આ કોઈ પણ રીતે તે કિસ્સામાં નિર્ણયની સચ્ચાઇ પર શંકા કરતું નથી કારણ કે તે ચોક્કસ તથ્યો અને સંજોગો પર આધારિત છે. સંદર્ભોમાં નોંધ્યા મુજબ, આ ચોક્કસપણે ખંડનકારી અનુમાનની પ્રકૃતિમાં છે અને આરોપી તે બચાવ લઈ શકે જેમાં કાયદેસર રીતે લાગુ કરી શકાય તેવા દેવું અથવા*

જવાબદારીના અસ્તિત્વનો વિરોધ કરી શકાય છે. જો કે, તેમાં કોઈ શંકા ન હોઈ શકે કે પ્રારંભિક ધારણા ફરિયાદીની તરફેણમાં છે.

૨૭. કાયદાની કલમ ૧૩૯ એ વિપરીત જવાબદારીની કલમનું ઉદાહરણ છે જે નેગોશીયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટની વિશ્વસનીયતા સુધારવાના કાયદાકીય ઉદ્દેશને આગળ વધારવા માટે સામેલ કરવામાં આવી છે.જ્યારે કાયદાની કલમ ૧૩૮ ચેકના અનાદરના સંબંધમાં એક મજબૂત ફોજદારી ઉપાયનો ઉલ્લેખ કરે છે, ત્યારે કલમ ૧૩૯ હેઠળ નકારી શકાય તેવી ધારણા એ ચાલુ કેસ દરમિયાન અનુચિત વિલંબને રોકવા માટેનું એક સાધન છે. જો કે, એ યાદ રાખવું જોઈએ કે કલમ ૧૩૮ હેઠળ સજા પાત્ર ગુનાને નિયમનકારી ગુના તરીકે વધુ સારી રીતે ઓળખી શકાય કારણ કે ચેક બાઉન્સ થવું એ મોટાભાગે સિવિલ પ્રકારની ભૂલ હોય છે જેની અસર સામાન્ય રીતે નાણાકીય વ્યવહારોમાં સામેલ ખાનગી પક્ષો સુધી મર્યાદિત હોય છે. આવી સ્થિતિમાં, પ્રમાણસરતાની કસોટીએ વિપરીત જવાબદારીની કલમોના નિર્માણ અને અર્થઘટનને માર્ગદર્શન આપવુ જોઈએ અને સામાવાળા–આરોપી પાસેથી પુરાવાના અયોગ્ય ઉચ્ચ ધોરણની અપેક્ષા રાખી શકાય નહી.

૨૮. અનિવાર્ય સમર્થનની ગેરહાજરીમાં, વિપરીત જવાબદારીની કલમો

સામાન્ય રીતે પુરાવારૂપ બોજ લાદે છે અને નહી કે પ્રેરક બોજ. આને ધ્યાનમાં રાખીને, તે એક સ્થાયી સ્થિતિ છે કે જ્યારે આરોપીએ કલમ ૧૩૯ હેઠળની ધારણાને રદિયો આપવો પડે છે, ત્યારે આમ કરવા માટેના પુરાવાનું પ્રમાણ "સંભાવનાઓનું પ્રાધાન્ય" છે. તેથી, જો આરોપી સંભવિત બચાવ કરવા સક્ષમ હોય જે કાયદેસર રીતે લાગુ કરી શકાય તેવા દેવું અથવા જવાબદારીના અસ્તિત્વ વિશે શંકા પેદા કરે, તો કાર્યવાહી નિષ્ફળ થઈ શકે છે. સંદર્ભોમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે તેમ, આરોપી આવા બચાવ લેવા માટે ફરિયાદી દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી સામગ્રી પર આધાર રાખી શકે છે અને તે કલ્પના કરી શકાય તેમ છે કે કેટલાક કિસ્સાઓમાં આરોપીએ તેના પોતાના પુરાવા રજૂ કરવાની જરૂર નથી.

૧૬. સંભાવનાઓના પ્રાધાન્યને લગતા પાસાઓ પર, આરોપીએ આવા તથ્યો અને એવા સંજોગો રેકોર્ડ પર લાવવા પડે છે કે જે કોર્ટને એવા નિષ્કર્ષ પર દોરી શકે કે કાં તો વિચારણા અસ્તિત્વમાં ન હતી અથવા તેનું અસ્તિત્વમાં નહી હોવું એટલું સંભવિત હતું કે એક સમજદાર વ્યક્તિ, કેસની પરિસ્થિતિઓમાં, તેવી રજૂઆત પર આગળ વધશે કે વિચારણા અસ્તિત્વમાં ન હતી. આ અદાલતે વારંવાર ભારપૂર્વક જણાવ્યું છે કે આરોપી દ્વારા તેનો બોજો ઉપાડવા માટે પૂરતા રેકર્ડ પર લાવી શકાય તેવા નકારાત્મક પુરાવા ન હોવા છતાં, માત્ર તેનો અસ્વીકાર, એ એન. આઈ. અધિનિયમની કલમ ૧૧૮ અને ૧૩૯ હેઠળ કલ્પના

કરાયેલ ખંડનની જરૂરિયાતોને પૂર્ણ કરશે નહીં. આ અદાલતે કુમાર એક્સપોર્ટ્સ (સુપ્રા) ના કેસમાં સિદ્ધાંતો નીચે મુજબ વર્ણવ્યા હતા:

"૨૦.કાયદાની કલમ ૧૩૮ હેઠળની સુનાવણીમાં આરોપી પાસે બે વિકલ્પો છે. તે ક્યાં તો બતાવી શકે છે કે અવેજ અને દેવું અસ્તિત્વમાં નહોતું અથવા કેસના ચોક્કસ સંજોગોમાં અવેજ અને દેવાનું અસ્તિત્વ એટલું સંભવિત છે કે એક સમજદાર વ્યક્તિએ એવું માનવું જોઈએ કે કોઈ અવેજ અને દેવું અસ્તિત્વમાં નથી. કાયદાકીય ધારણાઓને રદિયો આપવા માટે આરોપી પાસેથી ફોજદારી સુનાવણીમાં ફરિયાદી પાસેથી અપેક્ષા મુજબ વાજબી શંકાથી પર પોતાનો બચાવ સાબિત કરવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવતી નથી. આરોપી એ સાબિત કરવા માટે સીધો પુરાવો રજૂ કરી શકે છે કે હાલની નોટ અવેજ દ્વારા સમર્થિત ન હતી અને તેના દ્વારા ચૂકવવા માટે કોઈ દેવું અથવા જવાબદારી નહોતી. જો કે, અદાલતે દરેક કેસમાં આગ્રહ રાખવાની જરૂર નથી કે આરોપીએ સીધા પુરાવા આપીને અવેજ અને દેવાના અસ્તિત્વને નકારી કાઢવું જોઈએ કારણ કે નકારાત્મક પુરાવાઓનું અસ્તિત્વ ન તો શક્ય છે અને ન તો તેના પર વિચાર કરવામાં આવે છે. તે જ સમયે, તે સ્પષ્ટ છે કે દેવાના અવેજ અને અસ્તિત્વનો સ્પષ્ટ ઇનકાર, દેખીતી રીતે આરોપીના હેતુને પૂર્ણ કરશે નહીં.સાબિતીનો બોજ ફરિયાદી પર ખસેડવા માટે સંભવિત

કંઈક રેકોર્ડ પર લાવવાનું રહેશે.ધારણાઓને ખોટી સાબિત કરવા માટે, આરોપીઓએ આવા તથ્યો અને સંજોગો રેકોર્ડ પર લાવવા જોઈએ, જેના પર વિચારણા કર્યા પછી, અદાલત કાં તો એવું માની શકે છે કે અવેજ અને દેવું અસ્તિત્વમાં નહોતું અથવા તેમનું અસ્તિત્વ એટલું સંભવિત હતું કે એક સમજદાર માણસ તે સંજોગોમાં કાર્યવાહી કરશે કે તે અસ્તિત્વમાં નથી. હાલની નોટ અવેજ દ્વારા સમર્થિત ન હતી અથવા તેણે કોઈ દેવું અથવા જવાબદારી લીધી ન હતી તે સાબિત કરવા માટે સીધા પુરાવા રજૂ કરવા ઉપરાંત, આરોપી પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર પણ આધાર રાખી શકે છે અને જો આ રીતે આધાર રાખેલા સંજોગો અનિવાર્ય હોય, તો તેવી જ રીતે બોજ ફરીથી ફરિયાદી પર આવી શકે છે. કલમ ૧૧૮ અને ૧૩૯ હેઠળ ઉદ્ભવતા અનુમાનોને રદિયો આપવા માટે આરોપી હકીકતની ધારણાઓ પર પણ આધાર રાખી શકે છે, દાખલા તરીકે, જેમ પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ માં ઉલ્લેખિત કરેલ છે.

૨૧. આરોપી પાસે પુરાવા આપીને અથવા કેટલાક સ્પષ્ટ અને અપવાદરૂપ કેસોમાં, ફરિયાદી દ્વારા નિર્ધારિત કેસમાંથી, એટલે કે ફરિયાદમાં કરવામાં આવેલા દાવાઓ, વૈધાનિક નોટિસમાં દર્શાવવામાં આવેલા કેસ અને સુનાવણી દરમિયાન ફરિયાદી દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલા પુરાવાઓ દ્વારા અવેજ અને દેવું અથવા જવાબદારીનું અસ્તિત્વ

ન હોવાનું સાબિત કરવાનો વિકલ્પ પણ છે. એકવાર આવા ખંડનકારી પુરાવા રજૂ કરવામાં આવે અને અદાલત દ્વારા સ્વીકારવામાં આવે, પછી કેસના તમામ સંજોગો અને સંભાવનાઓના પ્રાધાન્યને ધ્યાનમાં રાખીને, પુરાવાનો બોજ ફરિયાદી પર પાછો ફરે છે અને તેથી, કાયદાની કલમ ૧૧૮ અને ૧૩૯ હેઠળની ધારણાઓ ફરીથી ફરિયાદીના બચાવમાં નહીં આવે.

૧૭. હાલના કેસમાં, એન. આઈ. અધિનિયમની કલમ ૧૩૯ હેઠળ કથિત રીતે ધારણા કર્યા પછી પણ, ટ્રાયલ કોર્ટે, ફરિયાદી તરફથી આરોપીને લોન આપવા માટે ભંડોળના સ્ત્રોત અને સંબંધિત સાક્ષીઓની, જેમણે કથિત રીતે તેને આરોપીને લોન આપવા માટે પૈસા આપ્યા હતા, તેમની તપાસની જરૂરિયાત અંગે પુરાવાની અછત પર સવાલ ઉઠાવ્યો હતો. ટ્રાયલ કોર્ટનો આ અભિગમ કાયદામાં ધારણાના સિદ્ધાંતોથી અલગ હતો. આવી ધારણા પછી, જવાબદારી આરોપી પર સ્થાનાંતરિત થઈ અને જ્યાં સુધી આરોપીએ તેની તરફેણમાં નમેલી સંભાવનાઓની પ્રાધાન્યતા દર્શાવવા માટે આવા તથ્યો અને સંજોગોને રેકોર્ડ પર લાવીને જવાબદારી નિભાવી ન હતી, ત્યાં સુધી ફરિયાદીના કેસ પર કોઈ શંકા ઉભી કરી શકાતી ન હતી કારણ કે આરોપી–અપીલકર્તાને લોન આપવા માટે ભંડોળના સ્ત્રોત અંગે પુરાવા ન હતા. વિચારણા માટે સુસંગત પાસું એ હતું કે શું આરોપી–અપીલકર્તા આવા તથ્યો/સામગ્રી/સંજોગો રેકોર્ડ પર લાવ્યા છે કે જે

વાજબી રીતે સંભવિત બચાવ હોઈ શકે છે.

૧૮. પોતાનો બોજો ઉપાડવા માટે, આરોપીએ બચાવ લીધો છે કે હકીકતમાં, તેણે ફરિયાદી સાથે નહીં પણ શ્રી જગદીશભાઈ સાથે નાણાકીય વ્યવહાર કર્યો હતો. આરોપી–અપીલકર્તાની આવી અરજીને ધ્યાનમાં રાખીને, વિચારણા માટેનો પ્રશ્ન એ છે કે શું આરોપી–અપીલકર્તાએ શ્રી જગદીશભાઈ સાથે કોઈ વ્યવહારની અસ્તિત્વની વાજબી સંભાવના દર્શાવી છે? આ સંબંધમાં, એ નોંધવું મહત્વપૂર્ણ છે કે ક્રોસ–એક્ઝામિનેશનમાં અમુક સૂચનો કરવા ઉપરાંત, આરોપી–અપીલકર્તાએ શ્રી જગદીશભાઈ સાથે પોતાના કેટલાક નાણાકીય વ્યવહારો થયા હતા તે પ્રાથમિક રીતે સંતોષવા માટે પણ કોઈ દસ્તાવેજી પુરાવા રજૂ કર્યા નથી. અલબત્ત, અપીલકર્તાનો એક આરોપ એ છે કે ઉપરોક્ત સ્ટેમ્પ પેપર શ્રી જગદીશભાઈને આપવામાં આવ્યું હતું અને અન્ય એક પરિબળ એ છે કે શ્રી જગદીશભાઈએ સ્ટેમ્પ પેપર પર સહી કરી હતી, ફરિયાદીએ નહીં.

૧૮.૧. અમે શ્રી જગદીશભાઈના નિવેદનની ચકાસણી કરી છે અને સ્ટેમ્પ પેપર પર ઉપરોક્ત લખાણની પણ તપાસ કરી છે અને આરોપી–અપીલકર્તા વતી કરવામાં આવેલા સૂચનોમાં કોઈ તથ્ય મળી આવેલ નથી.

૧૮.૨. ઉપરોક્ત સાક્ષી શ્રી જગદીશભાઈએ અપીલકર્તા અને સામાવાળા સાથેના

તેમના પરિચય અને મિત્રતા તરફ ધ્યાન દોરતા, તેમની સરતપાસમાં, અન્ય બાબતોની સાથે, નીચે મુજબ ભાર મૂક્યો હતોઃ

"આરોપી જ્યારે અમારી દુકાન પર આવેલ હતો જ્યાં આ કેસના ફરિયાદી શશિમોહન પણ હાજર હોય છે તથા ફરિયાદી અને આરોપી બંને અમારા મિત્રો હોવાથી, એકબીજાને અન્યથી પરિચિત કરવામાં આવ્યા હતા. આરોપીને તેના વ્યવસાયમાં નાણાંની જરૂર હતી, મારી હાજરીમાં તેણે કામચલાઉ ધોરણે રુ.૨૨, ૫૦,૦૦૦/– (રૂપિયા બાવીસ લાખ પચાસ હજાર) ની માંગ કરી હતી. અને તે પછી, ફરિયાદીએ તેના પરિવારના સભ્યો પાસેથી ટુકડે ટુકડે કરીને ભેગા કરી મારી હાજરીમાં આરોપીને આપેલ હતાં. ત્યારબાદ, ફરિયાદી દ્વારા નાણાંની માંગણી કરવા પર, આરોપીએ અમારી હાજરીમાં ફરિયાદીને સાત (૭) ચેક આપ્યા હતા પરંતુ આવા ચેક વરસાદના પાણીમાં ધોવાઈ ગયા હતા અને ફરિયાદી દ્વારા મને જાણ કરવામાં આવતા મેં આરોપીને જાણ કરી હતી. ત્યારબાદ રોહિતભાઈએ મારી હાજરીમાં ફરિયાદીને અન્ય સાત (૭) ચેક આપ્યા હતા અને રૂ. ૧૦૦/– સ્ટેમ્પ પેપર પર મારી સહી છે.

૧૮.૩ આ સાક્ષીની સ્ટેમ્પ પેપર પર લખેલી વિગતો અને વ્યવહારોની તારીખ અને સમયના સંદર્ભમાં વિવિધ પાસાઓ પર ઉલટતપાસ કરવામાં આવી હતી.

ઉલટતપાસમાં લેવામાં આવેલ બચાવના સંદર્ભમાં, સાક્ષીએ નીચે મુજબ જણાવ્યું હતું:

"મારી નેશનલ પ્લાઝામાં દુકાન આવેલ છે પણ વરસાદમાં પાણી ભરાઈ ગયેલ ન હતું. તે સાચું નથી કે મારી અને આરોપી વચ્ચે કોઈ નાણાકીય વ્યવહાર થયો ન હતો. તે સાચું નથી કે મેં આરોપી રોહિતભાઈને કામચલાઉ ધોરણે દસ લાખ રૂપિયા આપ્યા હતા. તે સાચું નથી કે આરોપીઓને આપવામાં આવેલી રકમ માટે મેં સહી વગરના સાત કોરા ચેક તથા કોરા સ્ટેમ્પ પેપર પણ લીધેલ. તે સાચું નથી કે વ્યાજ ચૂકવવાની બાબતમાં મારી અને આરોપી વચ્ચે ઝઘડો થયો હતો. તે સાચું નથી કે રૂ. દસ લાખ અને વ્યાજની મોટી રકમ ચૂકવણી કર્યા પછી પણ વ્યાજની બાબતમાં ઝઘડો કરવામાં આવ્યો હતો. તે સાચું નથી કે આરોપી સાથે ઝઘડાના કારણે મારી પાસે પડેલા આરોપીઓના ચેકમાં, દૂરાગ્રહી લખાણ કરીને, શશિમોહન ગોયંકા દ્વારા ખોટી ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવી છે. તે સાચું નથી કે ફરિયાદી અને આરોપી વચ્ચે કોઈ નાણાકીય વ્યવહાર થયો નથી. તેથી પણ ફરિયાદી પુરાવા સમયે, આરોપીએ કયા સ્થળે, કયા તારીખે, કયા સમયે, લેવામાં આવેલી રકમ સ્પષ્ટ કરી શક્યો નથી.(એસ.આઈ.સી.) તે સાચું નથી કે યોગ્ય રીતે સહી કરેલું કોરુ સ્ટેમ્પ પેપર પડેલું હતું જેમાં દૂરાગ્રહી લખાણ કરવામાં આવ્યું હતું તેથી તે સબ–

રજિસ્ટ્રારમાં નોંધાવવામાં આવ્યું નથી.તે સાચું નથી કે મારી અને આરોપી વચ્ચે સોદો થયો છે તેથી મારી સહી છે અને આરોપીની સહી છે અને ફરિયાદીએ સહી કરી નથી. તે સાચું નથી કે આરોપી અને ફરિયાદી વચ્ચે કોઈ પણ પ્રકારનો વ્યવહાર મારી હાજરીમાં કરવામાં આવ્યો નથી તેથી મારા નિવેદનમાં કોઈ સ્પષ્ટતા કરવામાં આવી નથી. તે સાચું નથી કે આરોપીએ મારી હાજરીમાં ફરિયાદમાં જણાવ્યા મુજબ કોઈ ચેક આપેલ નથી. તે સાચું નથી કે ફરિયાદી સાથે મળીને ખોટી રકમ પચાવી પાડવા માટે શશીમોહન ગોયંકા દ્વારા ખોટી ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવી છે. તે સાચું નથી કે શશિમોહન ગોયાંકા ફરિયાદના સમર્થનમાં ખોટું નિવેદન આપી રહ્યા છે.

૧૮.૪. શ્રી જગદીશભાઈનું નિવેદન દ્વારા આરોપી–અપીલકર્તાની તરફેણમાં કોઈ કેસ ઉપસ્થીત થતો નથી. તે કહેવું મુશ્કેલ છે કે શ્રી જગદીશભાઈ સાથેના કથિત વ્યવહાર વિશે માત્ર સૂચન આપીને, આરોપી–અપીલકર્તા એવી સામગ્રીને રેકોર્ડ પર લાવવાનો પોતાનો બોજો પુરો કરી શક્યો છે જે તેની તરફેણમાં સંભાવનાઓની પ્રબળતાને નમાવી શકે છે.

૧૮.૫. અપીલકર્તા દ્વારા ૨૧.૦૩.૨૦૦૭ ના રોજ સ્ટેમ્પ પેપર પરની સ્વીકૃતિને આ ૭ કિસ્સાઓમાં અલગ અલગ આંક આપવામાં આવેલ છે. ફરિયાદ કેસ નં.

૪૬૪૯૯/૨૦૦૮ માં, તેને આંક ૫૪ આપેલ છે જેમાં નીચે પ્રમાણે લખેલ છેઃ

"આજે હું વહીવટકર્તા રોહિત પટેલ રણછોડરાય મસાલા એક ભાગીદાર છું. નાણાકીય મુશ્કેલીઓ ઊભી થવાને કારણે, મેં મારા જૂથમાંથી રુ.૨૨, ૫૦,૦૦૦/– (રૂપિયા બાવીસ લાખ પચાસ હજાર માત્ર–sic) લીધા છે જે શશિમોહન ગોયંકાને ચૂકવવાના છે.

તેના સંદર્ભમાં આજે મેં કોર્પોરેશન બેંક, અલકાપુરી શાખાના સાત (૭) ચેક ૭૬૩૩૪૬ થી ૭૬૨૨૫૨ ના રકમ રૂ. ૨૨,૫૦,૦૦૦/– (રૂપિયા બાવીસ લાખ પચાસ હજાર માત્ર) આપ્યા છે જેની તારીખોઃ(૧) ૦૧/૪/૦૮, (૨) ૦૧/૦૫/૦૮ (૩) ૦૧/૦૭/૦૮, (૪) ૦૧/૦૮/૦૮ (૫) ૦૧/૧૦/૦૮ (૬) ૦૧/૧૧/૦૮ (૭) ૦૧/૧૨/૦૮ છે અને જેનું ખાતું ૪૦૦૦૭ છે.

સૌથી પહેલા આ ચેક આપવામાં આવ્યા હતા પરંતુ વરસાદી પાણી ભરાવાને કારણે ઉપરોક્ત ચેક ધોવાઈ ગયા હોવાથી (૭) ચેક ફરીથી આપવામાં આવ્યા છે જે મને સ્વીકાર્ય છે.

૧૮.૬. આ બાબતની હકીકત એ છે કે અપીલકર્તા ઉપરોક્ત લખાણ પર તેમની સહીનો ઇનકાર કરી શક્યો ન હતો પરંતુ શ્રી જગદીશભાઈ સાથે કોરા સ્ટેમ્પ પેપર

પર તેમની સહીઓ ઉપલબ્ધ હોવાનું સૂચવવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો. આ સૂચન ખૂબ દૂરસ્થ અને સ્વીકારવા માટે ખૂબ અનિશ્ચિત છે. અપીલકર્તા પાસે કોરા સ્ટેમ્પ પેપર પર હસ્તાક્ષર કરવા માટે કોઈ નક્કર કારણ ઉપલબ્ધ નથી. તે પણ નિર્વિવાદ છે કે ચેક નંબર, બેંકનું નામ અને એકાઉન્ટ નંબર જેવી તમામ સંબંધિત વિગતો સાથે તેમાં ઉલ્લેખિત ચેક એ જ ચેકના છે જે આ ફરિયાદના કેસોની વિષયવસ્તુ બનેલ છે. ઉપરોક્ત દસ્તાવેજ પર તારીખ ૨૧.૦૩.૨૦૦૭ છે અને ચેક પોસ્ટ–ડેટેડ હતા, જે તા. ૦૧.૦૪.૨૦૦૮ થી શરૂ થાય છે અને ૦૧.૧૨.૨૦૦૮ પર સમાપ્ત થાય છે. આ લખાણને વિચારણાથી કાઢી નાખવાનું કોઈ કારણ દેખાતું નથી.

૧૮.૭. અપીલકર્તા વતી હાઇલાઇટ કરાયેલ પરિબળો પૈકીનું એક પરિબળ એ છે કે ઉપરોક્ત લખાણમાં ફરિયાદીની સહી નથી પરંતુ તેના બદલે, તેમાં શ્રી જગદીશભાઈની સહી છે. જો ઉપરોક્ત લખાણમાં ફરિયાદીની સહી ન હોય તો અમને કંઈ અસામાન્ય અથવા વાંધાજનક લાગતું નથી. ઉપરોક્ત લખાણ, પક્ષકારો દ્વારા હસ્તાક્ષર કરવા માટેના કોઈ પણ દ્વિપક્ષી કરારના પ્રકારનુ નથી. તે આરોપી–અપીલકર્તા દ્વારા દેવાના અસ્તિત્વ વિશે સ્વીકૃતિના સ્વરૂપમાં; ફરિયાદીને તે ચૂકવવાની તેની જવાબદારી વિશે; તેણે સાત પોસ્ટ–ડેટેડ ચેક જારી કર્યા હોવા વિશે; આવા ચેકની વિગતો વિશે; અને એ હકીકત વિશે કે અગાઉ આપવામાં આવેલા ચેક વરસાદના પાણી ભરાવામાં વહી ગયા હતા, તેને

માંટે લખાયેલું હતુંદેખીતી રીતે, આ લખાણમાં, તેને પુરાવામાં મૂલ્યવાન બનાવવા માટે, આરોપીની સહીઓ હોવી જરૂરી હતી, જે તેમાં છે. આવા દસ્તાવેજની અધિકૃતતામાં વધારો કરવા માટે તેનો સાક્ષી હોવો અસામાન્ય નથી; અને, પક્ષકારોની સ્થિતિ અને સંબંધોમાં, શ્રી જગદીશભાઈ આ હેતુ માટે શ્રેષ્ઠ સાક્ષી હોત. તેથી, આ દસ્તાવેજ પર તેમની સહીઓ તેના સાક્ષી તરીકે જોવા મળે છે. આ દસ્તાવેજને વિચારણાની બહાર કરી શકાય નહીં અને આ લખાણનુ અસ્તિત્વ હોવાથી, સંભાવનાઓનું પ્રાધાન્ય આરોપી–અપીલકર્તા સામે ભારે છે.

૧૯. અહીં ઉપર, અમે ટ્રાયલ કોર્ટ અને હાઈકોર્ટના તારણોની વિગતવાર ચકાસણી કરી છે અને તેવો નિષ્કર્ષ કાઢવામાં કોઈ ખચકાટ નથી કે વર્તમાન કેસ સ્પષ્ટ રીતે એક એવો કેસ હતો જેમાં ટ્રાયલ કોર્ટનો નિર્ણય વિકૃતિ અને અભિગમની મૂળભૂત ભૂલથી પીડાતો હતો; અને ટ્રાયલ કોર્ટના ચુકાદાને ઉલટાવવામાં હાઈકોર્ટને ન્યાયી ઠેરવવામાં આવી હતી. ટ્રાયલ કોર્ટના અવલોકનો કે લોન આપવા માટે સામાવાળા પાસે ભંડોળનો સ્રોત દર્શાવવા માટે કોઈ દસ્તાવેજી પુરાવા નથી, અથવા સામાવાળાએ કાચા નોટની રસીદના રૂપમાં વ્યવહાર રેકોર્ડ કર્યો નથી, અથવા ફરિયાદી અને તેના સાક્ષીના નિવેદનમાં વિસંગતતાઓ હતી, અથવા ફરિયાદનો સાક્ષી તથ્યો વગેરે વિશે વધુ જાણતો હતો તે જો આ બાબતની તપાસ ફરિયાદ પરની જવાબદારીના સંદર્ભમાં તેના કેસને વાજબી શંકાથી આગળ સાબિત કરવા માટે કરવામાં આવી હોત તો તે

સુસંગત હોત. આ વિચારણાઓ અને અવલોકનો એન. આઈ. અધિનિયમની કલમ ૧૧૮ અને ૧૩૯ના આધારે ફરિયાદીની તરફેણમાં અસ્તિત્વમાં રહેલી ધારણા સાથે સુસંગત નથી. પુનરાવર્તન કરવાની જરૂર નથી કે આવી ધારણાનું પરિણામ એ છે કે કાયદેસર રીતે લાગુ કરી શકાય તેવા દેવાની હાજરી ફરિયાદીની તરફેણમાં હોવાનું માનવામાં આવે છે. જ્યારે આવી ધારણા કરવામાં આવે છે, ત્યારે રસીદો અથવા ખાતાઓના રૂપમાં દસ્તાવેજી પુરાવાના અભાવ અથવા ભંડોળના સ્ત્રોતને લગતા પુરાવાના અભાવને લગતા પરિબળો, તપાસ કરતી વખતે સંબંધિત વિચારણાના ન હતા કે શું આરોપી ધારણાને રદિયો આપી શક્યો છે કે નહીં. ફરિયાદી અને સાક્ષીના નિવેદનમાં કોઈ તફાવત હોવા અંગેના અન્ય અવલોકનો; અથવા તારીખો અને ચેકની અન્ય વિગતો વિશેની માહિતીની અછત; અથવા ફરિયાદકર્તાનું કાર્યાલય ૮મા માળે હોવા છતાં વરસાદમાં અગાઉના ચેક ધોવા પણ અપીલકર્તાના સંભવિત બચાવની વિચારણા માટે અપ્રસ્તુત પરિબળો હતા. તેવી જ રીતે, ફરિયાદીએ જે પરિબળ પર લોનની રકમ રૂ. ૨૨,૫૦,૦૦૦/– અને સાત તેવા દરેક રૂ. ૩,૦૦,૦૦૦/– ચેક જેમાથી રૂ. ૧,૫૦,૦૦૦/– ખાધ ઉત્પન થયેલ, તે આ બાબતમાં સામેલ વાસ્તવિક પ્રશ્નોના નિર્ધારણના હેતુ માટે વિચારણા કરવા યોગ્ય પણ નથી. કદાચ, જો ચેકની કુલ રકમ લોનની કથિત રકમ કરતાં વધી ગઈ હોય, તો થોડી શંકા ઊભી થયેલ હોત, પરંતુ, વર્તમાન બાબતમાં, ૭ ચેકની કુલ રકમ લોનની રકમ કરતાં ઓછી છે. નોંધપાત્ર બાબત એ છે કે લોનની ચોક્કસ રકમ (રૂ.

૨૨,૫૦,૦૦૦/–) આરોપી–અપીલકર્તા દ્વારા ઉપરોક્ત કબૂલાત તારીખ ૨૧.૦૩.૨૦૧૭ માં સ્પષ્ટ રીતે જણાવવામાં આવેલ હતી.

૨૦. ટ્રાયલ કોર્ટના આદેશને ધ્યાનમાં રાખીને, એવું ધ્યાને આવેલ છે કે ટ્રાયલ કોર્ટે માત્ર 'શંકાના સર્જન' ના આધારે નિર્દોષ જાહેર કરવાનો આદેશ પસાર કર્યો હતો. અમારું માનવું છે કે ટ્રાયલ કોર્ટે ખોટી ધારણા પર કાર્યવાહી કરી હોવાનું જણાય છે કે માત્ર અસ્વીકાર અથવા માત્ર શંકા પેદા કરીને, અપીલકર્તાએ એન. આઈ. અધિનિયમની કલમ ૧૩૯ દ્વારા કલ્પના કરાયેલી ધારણાને સફળતાપૂર્વક નકારી કાઢી હતી. એન. આઈ. અધિનિયમની યોજનામાં માત્ર શંકાનું સર્જન પૂરતું નથી.

૨૧. ઉપરોક્ત ફકરામાં કરેલ ચર્ચાનું પરિણામ એ છે કે ટ્રાયલ કોર્ટે જે મુખ્ય વિચારણાઓ પર આગળ વધવાનું પસંદ કર્યું છે તે સ્પષ્ટપણે તેના અભિગમની મૂળભૂત ભૂલ દર્શાવે છે, જ્યાં ધારણા કર્યા પછી પણ, તે એવી રીતે આગળ વધેલ હતા કે જાણે ફરિયાદીએ તેનો કેસ વાજબી શંકાની બહાર સાબિત કરવાનો હોય. ટ્રાયલ કોર્ટની મૂળભૂત ખામી હોવાથી, ઉચ્ચ અદાલતે ગેરકાયદેસર રીતે કામ કર્યું હોવાનું અથવા નિર્દોષ જાહેર કરવાના ચુકાદાને ઉલટાવીને તેના અધિકારક્ષેત્રને વટાવી દીધું હોવાનું ન કહી શકાય. અહીં ઉપર નોંધ્યું છે તેમ, વર્તમાન બાબતમાં, ઉચ્ચ અદાલતે ટ્રાયલ કોર્ટના મંતવ્યોને પ્રમાણિકતાપૂર્વક

અને કાળજીપૂર્વક ધ્યાનમાં લીધા છે અને સંપૂર્ણ રીતે રેકોર્ડ પરના પુરાવાઓની તપાસ કર્યા પછી જાણવા મળ્યું છે કે ટ્રાયલ કોર્ટના તારણો વિકૃતિ દ્વારા દૂષિત છે. તેથી, ઉચ્ચ અદાલતની દખલગીરી અનિવાર્ય હતી; જો કે કરવી જ પડે તેવી હતી કારણ આ બાબતનો ન્યાયી અને યોગ્ય નિર્ણય લેવાનો હતો.

૨૨. અહીં ઉપર જે ચર્ચા કરવામાં આવી છે તેના માટે, એન. આઈ. અધિનિયમની કલમ ૧૩૮ હેઠળ આરોપી–અપીલકર્તાને ગુના માટે દોષિત ઠેરવતા ઉચ્ચ ન્યાયાલયના તારણોની પુષ્ટિ થવી જોઈએ અને તે થઇ છે.

૨૩. ઉપરોક્ત ગુના માટે સજાના પ્રશ્ન પર આવતા, જેમ નોંધવામાં આવેલ છે તેમ, ચેકની રકમ (એટલે કે રુ ૬ લાખ) ની બમણી રકમના દંડ સાથે એક વર્ષની મુદત માટે સાદી કેદની સજા ફટકારી છે, જેમાં ડિફોલ્ટ માટે વધુ એક વર્ષની કેદની જોગવાઈ છે; અને, દંડ તરીકે ચૂકવવાપાત્ર રકમમાંથી, ફરિયાદી–પ્રતિવાદી નં. ૨ ને દરેક કેસમાં રુ. ૫.૫ લાખ વળતર ચુકવવાનો હુકમ કરેલ છે. આ કેસના સંજોગોની સંપૂર્ણતામાં અને નિયમનકારી પ્રકૃતિના ગુનાની પ્રકૃતિને જોતાં, જ્યારે આપણને ખબર છે કે નાણાકીય શરતોના સંદર્ભમાં આપેલ સજામાં કોઈ દખલગીરીની જરૂર નથી પરંતુ, કેદની સજામાં ફેરફાર થવો જોઈએ.

૨૩.૧. આ કેસના એકલ અને વિશિષ્ટ સંજોગોમાં, જ્યાં સામાવાળા નં. ૨ માટે

રૂ. ૩ લાખનો એક તેવા ૭ ચેક ના કેસ એક સાથે ગણવામાં આવી રહ્યા છે; અને અપીલકર્તાને દરેક કેસમાં ચેકની બમણી રકમ સાથે દંડ કરવામાં આવી રહ્યો છે, એટલે કે કુલ રૂ. ૪૨,૦૦,૦૦૦/–. અમારા મતે, અપીલકર્તા દંડની ચુકવણી કરીને પોતાને સુધારવા માટે બીજી તક મેળવવાને પાત્ર છે, અલબત્ત, આ શરત સાથે કે દંડની રકમની ચુકવણીમાં ડિફોલ્ટ થવાના કિસ્સામાં, તે એક વર્ષના સમયગાળા માટે સાદી કેદ ભોગવશે.

૨૪. તેથી, આ અપીલને નીચેની શરતોમાં આંશિક રીતે મંજૂરી આપવામાં આવી છેઃ અમદાવાદ ખાતેની ગુજરાત હાઈકોર્ટ દ્વારા આર/ક્રિમિનલ અપીલ નંબર ૧૧૯૧/૨૦૧૭ થી ૧૧૯૬/૨૦૧૭ સાથે જોડાયેલા આર/ક્રિમિનલ અપીલ નંબર ૧૧૮૭/૨૦૧૭ માં આપેલ કોમન ચુકાદો અને આદેશ જાળવવામાં આવે છે જેમાં આરોપી–અપીલકર્તાને નેગોશિએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ, ૧૮૮૧ની કલમ ૧૩૮ હેઠળ રૂ. ૩ લાખ ના એક તેવા ૭ ચેકના અનાદર માટે દોષિત ઠરાવામાં આવેલ છે, જે તેણે ફરિયાદી–પ્રતિવાદી નંબર ૨ ની તરફેણમાં લખેલ હતા; જો કે, સજામાં એવી રીતે ફેરફાર કરવામાં આવ્યો છે કે આ ૭ કેસોમાંથી દરેકમાં, આરોપી–અપીલકર્તા દરેક ચેકની રકમની બમણી રકમ (એટલે કે દરેક કેસમાં રૂ. ૬ લાખ) આજથી ૨ મહિનાની અંદર ચુકવશે તથા દંડની ચુકવણીમાં નિષ્ફળતાના કિસ્સામાં, આરોપી–અપીલકર્તા એક વર્ષના સમયગાળા માટે સાદી કેદની સજા ભોગવશે. દંડની રકમની વસૂલાત પર,

ફરિયાદી–પ્રતિવાદી નં. ૨ને દરેક કેસમાં રુ ૫.૫ લાખનુ વળતર ચુકવવામાં આવશે. દંડની ચુકવણીમાં નિષ્ફળતા બદલ કેદની સ્થિતિમાં, તમામ ૭ કેસોમાં સજા એક સાથે ભોગવવાની રહેશે.

૨૫. ટ્રાયલ કોર્ટ આ ચુકાદાને તાત્કાલિક અમલમાં મૂકવા માટે પગલાં લેશે.

..... ન્યાયમૂર્તિ

(અભય મનોહર સાપ્રે)

..... ન્યાયમૂર્તિ

દિનેશ મહેશ્વરી)

નવી દિલ્હી

તારીખઃ૧૫મી માર્ચ, ૨૦૧૯.

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.